

Б2 221

Б2 221

№ 1192

Известия
Сибирского
университета

8
496

Тема:

№ 1128

Ab ūym šepacell 11šoja.

Pecjarburg-1913 god.

Wewon die Blütter flüsteren.
Petersburg-1913.

Ба 221

1928

ТАЎРУС.

АБ ЧЫМ ШЭПАЦЕЛІ
ЛІСЬЦЯ.

5536
~~5555~~
400
2

1128

Ц. 6 к.

Ба 221

ТАЎРУС.

Бел. видзел
1994 г.

I.

АБ ЧЫМ ШЭПАЦЕЛІ ЛІСЬЦЯ.

~~655369~~
~~496~~

Инв. 1953 г. 6221

ПЕЦЯРБУРГ.

1913.

ДВАРАНС

ДВАРАНС

ДВАРАНС

Друкарня А. Э. Куллинс (быўш. Ю. Н. Эрліх), М. Дваранс, 19.

15. 06. 2009

Аб чым шэпацелі лісьця.

Зараз-жа за глухім мястэчкам Н..., на крутых пакатых двух пагорках, раскінуўся густы, захавайшыся ад даўных часаў гай. Широкая бітая дарога праходзіць праз самую гушчару гэтага гая. Гай не так вялікі, як густы і пануры, а высокіе кашлатыя яліны, шмат выдаючыся над другімі дрэвамі, яшчэ больш дадавалі цемрадзі і непрытульнасьці старому гаю. Ціхі то быў гай і нелюдзімы, і не на добрым ён шчоці быў у людзей. Дзеці баяліся хадзіць туды гуляць; а каму здарывалася ісьці праз гай позна вечэрам, той надбаўляў кроку, шоў борзда і стараўся не азірацца ні назад, ні па баках, бо нядоброе сьліхі хадзілі пра гай, і многа было такіх, каторыя сваімі вушамі чулі тут дзіцячы плач і прычытаньне:

«Чамуж ты, маманька, ня йдзеш да мяне?»

І яшчэ гаварылі—калі верыць людзям,—што тут часта спатыкаўся высокі страшны чэлавек, каторы нічога не гаварыў, ні на каго ні глядзеў, а хадзіў, як непрытомны, і чагось-то шукаў і рваў на сабе валасы.

Так гаварылі людзі.

* * *

Іх часта можна было відзець у нашых кутох—старога жабрака, абвешанага торбамі, і маленькага павадыра—хлопчыка. Мерна йшлі яны, рука ў руку, два прэдстаўнікі двух канцоў чэловечага веку, па селлах і мястэчках. Захадзілі яны і ў гарады. Усё абліччэ хлопчыка кожнаму нейк кідалася ў вочы. Навет убогая жабрацкая опратка не магла закрыць яго прыстойнасць. Што гэта быў за хлопчык, сказаць трудна; ён і сам ня ведаў, хто ён і хто яго бацькі. Ды і ніхто пра гэта не знаў. А зьявіўся ён у нашых кутох ужо двухгоднім хлопчыкам, і зьявіўся нейк раптам у старцаў, мужа і жонкі, каторыя жылі ў вадным з нашых мястэчак. Некаторыя, праўда, дагадываліся, што хлопчык гэты украдзены. Другіе казалі, што яго падкінулі. Але напэўна ніхто добра ня ведаў нічога. Адно толькі можна было сказаць пра хлопчыка: зваўся ён Казюком.

Падросшы трохі, Казюк апынуўся у старога дзеда, у каторага ён і быў павадыром. Старэц палюбіў мальчика. Дзіўна тут было тое, што ста-

рэц у часе іх падарожаў, невядома чаму, часта завадзіў з Казюком гаворку аб яго прошласьці. Сваімі частымі дапытамі старэц будзіў у памяці хлопчыка неясныя ўспаміны і абразы самага раньняга дзяцінства. Часам у памяці Казюка, як праз туман, вырысываўся сад, прыветны жаночы твар, вялікая кніга з рысункамі... Старэц задумываўся, уздыхаў, відаць, ламаў сваю старую галаву над тым, як трапіць на вароты гэтага сада. Хлопчык жа ня доўга думаў аб тым: яго цікавіла ўсё, што траплялася ім на дарозі, і ён ня мог ісьці так спакойна і стала, як старэц: раз-по-раз пакідаў ён руку сьляпога старца, зьбегаў з дарогі, лавіў жучкоў, харошэнькіх матылёчкаў, або зьбіраў ягады, краскі ці шчыпаў арэхі. А калі рухавасьць хлопца заходзіла лішне далёка ў справе яго павадырскай павіннасьці, старэц клікаў яго; а як гэта не памагала, ён страшыў павадыра, што пакіне яго аднаго.

— Ха-ха-ха!—сьмеяўся Казюк с кустоў кажучы:—як жэ-ж ты без мяне пойдзеш, дзедка?— і вясёла падбегаў да дзеда, а каб задобрыць яго, суваў яму ў руку ягады ці арэх. Старэц зьлегка журыў хлопчыка і гладзіў па галоўцы, кажучы, што такога слаўнага хлопца ён не бачыў ніколі. І яны ізноў ішлі далей, рука ў руку, у найлепшай згодзе.

Але жыцьцё маленькага Казюка зьмянілася, пагоршала, як яго добры старэц памёр, не знай-

шоўшы дарогі да варот сада, і тым самым на веці закрыў хлопчыку гэтые вароты.

С першага-ж дня пачуў хлопчык страшнага свайго ворага ў новым старцу, да каторага папаў ён зноў павадыром.

Не прайшлі яны і вярсты ад горада, як новы старэц, здаравенны, плячысты мужчына з воспаватым тварам, раптоўна паваліўсу каля дарогі.

— Глядзі, Казюк: там едзе карэта. Ты плач і крычы, што я захварэў ад голаду!—пры гэтым старэц грозна лупнуў вачыма. Хлопчык разявіў рот ад дзіва, ды дзіцячэму розуму трудна было разабрацца ў гэтым сьляпым і разам відзючым. Тым часам пад'езджала карэта. Казюк стаў галасіць, а старэц стагнаць.

— Што тут?—запытаў пан з карэты, спыніўшыся.

— Паночэк! ён з голаду стаў відзючым,—сказаў Казюк у ватказ пану і раздумаўшы раз, што выпаліў вялікае глупство, ён усьміхнуўся.

Пан вылез з карэты і падыйшоў да «відзючага сьляпога».

— Ды з яго, лайдака, яшчэ і гарэлкай нясе, як с падлы!—закрычаў разгневаны пан і пачаў сьвянціць старца пугай. Як усхопіцца старэц, як панясецца ён ад пана,—і с сабакамі не дагнаць. Казюк схаваўся за пень і дрыжаў ад страху.

— А лайдакі! пся-маць ваша,—крычаў пан, ганяючыся з пугай за старцэм.

Як толькі карэта ад'ехалася, прад Казюком, як с пад зямлі, вырасла грозная хвігура старца.

— Ах, ты шчанё! дык ты уздумаў жарты строіць з мяне?!—заскрыгітаў зубамі старэц і — трах хлопчыка па твару. Нешчаснае дзіця звалілася з ног. Разыюшэны жабрак стаў біць яго нагамі без усякай увагі. Хлопчык абліваўся слязьмі і кроўю, крычаў нема, прасіў ратунку, але ніхто ня чуў яго крыку.

— Сьціхні, паганец! А задумаеш уцекаць, дык—вот!—і перад хлопчыкам бліснуў нож, каторага ён яшчэ не бачыў у старца. Спуджэны, зьбіты, стаяў хлопчык амярцьвелы, пазіраючы поўнымі страху вачыма на разбойніка-старца. Ён навет не плакаў, толькі ўздыхаў і ўсхліпываў.

— Вядзі мяне!—грозна сказаў старэц і сунуў сваю лапу у Казюкову ручку.

— Ды глядзі—маўчок!—дабавіў старэц. Чуючы сваю ручку у руцэ гэтага зьвера, Казюк тросься ўсім целам, усхліпываючы час ад часу. На захадзі сонца зайшлі яны ў сялібу да гаспадара на ноч.

— Ня снуйцеся ў ноччы каля будынку,—сказаў гаспадар вядучы іх у пуню і паказаў на стрэльбу:—не так даўно я падстрэліў аднаго, каторы пад відам старца начаваў у мяне і дабіваўся да стайні.—Гаспадыня зьвярнула увагу на змучэнага хлопчыка, прысела перад ім на цыпачкі, паўгледалася і заплакала: у яе недаўна памёр сыноч такога-ж ўзросту, і яна, як часта

бывае у такіх выпадках, знайшла у гэтым хлопчыку падобство з сваім нябошчыкам.

— Чаго-ж ты такі маркётненькі?—запытала яна Казюка. Хлопчык горка заплакаў: ён так даўно чуў добрае жаночае слова.

— Сабакі спужаўся,—сказаў жабрак:— укусіў мяне за нагу, дык яму шкода мяне.—

— А мо-б ён тут перэзначэваў, у хаці?—

— О не, ён будзе маркоціцца па мне, добрая пані. Ён у мяне адзін сыночэк і плачэ, калі не са мной,—жаласьліва, як найлепшы бацька, сказаў старэц.

Выпраўляючы ў пуню, гаспадыня сунула ў ручку хлопчыка акрайчык пірага, каторы на дварэ зараз-жэ апынуўся ў руках «жаласьлівага бацькі». Улёгшыся поруч са старцэм, Казюк доўга на мог заснуць, ён ціханька плакаў, моцна закрыўшы рот, каб не пачуў старэц. Плакала і дрыжала ўсё нутро яго, і сьлёзы, здавалася яму, капалі на сэрцэ, каторае разрывалася ад жалю і ад бязсходнага гора. Наплакаўшыся ён заснуў. Хоць сон пацешыў і парадаваў яго, безпрытульнага і нешчаснага хлопчыка. Прысьніўся яму сьветлы, прасторны дом, сад, дзе гуляў ён з добрай паняй, каторая ласкала яго, пеставала, цэлавала і гаварыла яму: «Мой сыночэк» і была яго мамаю. Ён пазнаў яе і, палажыўшы галоўку на яе калені, плакаў ад радасьці. Але набеглі страшныя людзі ў сермягах і схапілі яго, заткнулі яму рот, і ён с крыкам абудзіўся.

Дарогай, на другі дзень, старэц стаў вучыць Казюка сьпеваць песьні і прэдстаўляць розныя жабрацкія штукі. Хлопчык тоненькім галаском цягнуў за старцэм:

«Ў Мосары, касьцёл мурваны,
Ўсе ў ім вокны пабеляны;
Там сьвят Юры бічэм трасець —
Чорта збароў ён і б'ець.
Ох, як яму баліцы!»

Гэтыя песьні складаў сам жабрак з мешаніны розных слоў. Не такія песьні былі у нябошчыка старца, ад катораго Казюк навучыўся сьпеваць. У новых песьнях старца почувалася нейкая злосьць і хвальш, але Казюк ня сьмеў сказаць гэтага і пакорна цягнуў за старцам, каторы выў, як воўк.

Людзі не надта былі прыхільны да гэтага старца і глядзелі на яго адны са страхам, другіе з недаверкай, а ў цэлым усе яго не любілі. І ўсім здавалася, што пад жабрацкімі лахманамі туляецца душа злодзея. Пры добрым здарэньні старэц не ганьбіўся нічым, што блізка лежала каля яго рук. Украўшы, ён некалькі вёрст пёр так, што малы хлопчык падбегаў, каб не адстаць ад яго. Любіў гэты старэц і выпіць, і ў яго часта дзе небудзь у рызманох боўтала пляшка з гарэлкай. Выпіўшы, старэц станавіўся зьвяром і здзекаваўся з малога хлопчыка, катораму ледзьве было шэсьць гадкоў; ён неяк ня мог забыць, як падвёў

яго малы Казюк. Старэц меў страшэнную ўласць над гэтым нешчасным дзіцём, каторае пакорна шло ўсюды за сваім катарам і ня мела сілы кінуць яго. Так пташка кружыцца каля зьмяі, ня могучы адляцецца ад яе, і знаходзіць сьмерць у яе пасьці.

.....

Гэта была лесная рэчка, заваленая карчамі і вываротамі, з мелкім, гразкім дном. Старэц разлёгся на мяккім мху і заснуў, а Казюк сядзеў. У лесі было ціха. Высокіе панурые елкі маркотна шумелі калматымі лапамі, і шумелі так ціха, што чуць-чуць можна было разслухаць іх смутны шэпат. У некалькіх кроках стаяла асіна, шырока раскінуўшы сваю круглую верхавіну над невялікімі елкамі і хвоямі і, стыкаючы лісьця з лісьцямі бярозы, што-сь-то шэптала, ды так жаласна, што дрыгаценьне лістоў, с каторага складаўся гэты сумны шэпат, залетала ў самае сэрца адзінокага дзіцяці і там знаходзіла адгалос. Аб чым же шэпацелі лісьця? Што казалі яны? Іх паволі калыхаў летні ветрык, і яны шумелі. Толькі малы хлопчык укладываў у гэты іх шэпат асобны змысл і чуў у ім байку аб сваім жыцьці. Ці-ж не праўда? Гэта аб ім шэпацелі лісточкі, аб яго маленькім нерадасным жыцьці. Хлопчык доўга сядзеў і слухаў, маркотны і нерухомы, і ў яго думках бродзілі далекіе-далекіе неясныя образы, але хлопчык і сам ня ведаў ці ён іх запраўды бачыў, і перажыў, ці толькі бачыў іх у сьне. Прабег сьмялей

ветрык над галавой леса, закаляхаў яловыя лапы і дужэй затрос асінавыя лісьця. Яны боязна задрыжалі, закалаціліся і яшчэ жаласьней і мацней засьпевалі сваю жальбу-думку аб неўдачнай дзіцячай долі. У гэтым шуме лісьцяў хлопчыку пачулася добрая рада кінуць нямілага старца і ўцячы. Першы раз яму прышла такая думка, і ён сам боязна задрыжаў і зірнуў на старца, як бы ў яго непрыветным твару хочучы прачытаць сваю долю. Старэц спаў крэпка. Нясьмела падняўся хлопчык, азірнуўся і стаў памалу, задам, атхадзіць у глыб леса. Хлопчык дрыжаў усім сваім целам. Вот-вот, здавалася яму, прачнецца жабрак і прыдушыць яго тут і кіне ў рэчку. А рэчка цекла такая сьцюдзёная, непрыветная. Перад вачыма Казюка бліснуў нож, той нож, каторым старэц страшыў яго зарэзаць, калі ён уздумае ўцекаць, і ён застыў, прытуліўшыся да асіны. Уся яго змардаваная душа ўскалыхнулася да самага дна. Хлопчык ня ведаў, што рабіць і заплакаў, прыхіліўшыся да дзерэва. Але яно было моўчаліва і глуха на пакуту малога хлопчыка. Зноў ён вярнуўся да ненавіснага старца, выцер вочкі і сеў. Тут ён пачуў, што не мае сілы ўцячы ад гэтага чэлавека. Казюку стала так маркотна, як чэлавеку, каторага на ўсё жыцьцё пасадзілі ў вастрог без усякай надзеі хоць калінібудзь выйсьці на сьвет.

— Га! пойдзем, Казюк,—падняўшы галаву сказаў старэц.

І яны йшлі.

Йшлі яны у будны дзень, йшлі у сьвята, йшлі летам, йшлі зімой, як згнаньнікі, як праклятыя, каторых гоніць іх ўласнае сумленьне. Прывычнаму да хады старцу гэта было нічога, а малы хлопчык ой, як чуў боль і ціжар падарожнага жыцьця.

Ўжо канчалася лета, і ўсё па трошкі пачынала ўміраць; поле пусьцела. То там, то сям на дрэвах прыкідываліся жоўтыя лісьця. Надходзіў Спас. У мястэчку Н... на Спаса вялікі хвэст, і туды загадзьдзя схадзіліся і зьежджаліся людзі. Па дарозі ад вёскі да вёскі йшоў і старэц з Казюком, каб пасьпець на хвэст. Па дарозі яны затрымываліся, каб пажабраваць, і торбы іх паўнелі скарынкамі хлеба. У старца былі такія мейсцы, дзе ён збываў свае лусты або выменіваў на лепшыя. А калі ні таго, ні другога зрабіць было нельга, то старэц проста выкідаў нажабраваныя скібы і толькі стараўся гладка схаваць канцы, каб людзі не бачылі зьдзеку з божага дару.

Мястэчко Н... ужо было паўнютка народу, як старэц с хлопцам прыйшлі туды, і лепшыя жабрацкія пазыцыі каля Божага дому ўжо былі пазайманы жабракамі. Божэ, колькі тут было ўселякіх старцоў! Здавалася, што яны сыйшліся сюды са ўсяго сьвету. Тут былі сьляпыя, глухія, бязрукія, бязногія; дзеці, кабеты, мужчыны старыя і маладыя, і кожны стараўся, як можна ярчэй і цікавей выставіць на паказ свае рань

пакалечэныя членкі цела. Некаторыя сядзелі ў калясачках, як абрубкі, бяз ног і бяз рук. Былі тут цэлыя семы старцаў з малымі дзяцьмі. Старцы сядзелі то ў вадзіночку, то парамі, то цэлымі хэўрамі. І ўсё гэта царства калек выла, галасіла, надрывала сваё горла. Тут чулася скрыпка, гармонік, лера і цымбалы. Кожны стараўся перакрычаць адзін другога, і цэлыя сотні рук цянулася да багамолаў. І ў іх працягнутыя рукі і шапкі багата сыпаліся медзякі. Казюкоў старэц зараз-жэ ўступіў у спрэчку за мейсцэ з двума жабрачкамі. Ня глядзючы на іх крык, ён адцясьніў бы іх, ды сярод жабракоў падняўся недавольны гоман, а два старцы сталі нешта паказываць у яго старану і шэптацца аб ім. Гэтага было даволі, каб старэц, узяўшы за руку Казюка, адышоў у другое мейсца. Відаць, зналі яны нейкую брудную справу, каторай баяўся наш старэц. У першы-ж дзень хвэсту старэц назьбіраў здаровы вузел медзякоў. Ад безупыннага крыку праз увесь дзень горла яго потрэбавала добрага паласканьня. Як толькі пачало зьмеркацца, старэц, узяўшы пляшку гарэлкі, пашоў з Казюком у гай, што быў недалёка ад мястэчка. Зышоўшы з дарогі ў гушчару, ён разгарнуўся на сапачынак. У мястэчку аставацца ён не захацеў, відаць на тое былі ў яго свае прычыны. А як ноч была душная, то ён і рашыў заначэваць тут. Усеўшыся пад дрэва, старэц запаліў недагарак свечкі, вынуў пляшку, дастаў кусок каўбасы. Адаткнуў-

шы пляшку, жабрак паставіў руку на калена, адкінуў трохі галаву ў гору і усунуў у рот канец бутэлькі. Старэц цягнуў доўга; крыху адпачыўшы, ён яшчэ раз прыткнуў пляшку, і закусываць стаў тагды, як у бытэльцы асталося палавіна гарэлкі.

— На, і ты пацягни раз,—сказаў старэц да Казюка: ты сягонья добра сьпеваў. — Казюк палыкнуў раз і папярхнуўся; старэц толькі рукой махнуў:—Сапляк ты яшчэ!—сказаў ён.

Не гарэлка і не каўбаса настроілі старца на вясёлы лад: усякі раз, як яго рука прытыкалася да аднаго мейсца яго лахманаў, старэц чуў прыліў радасьці. У канцы ён ня выцярпеў і дастаў з лахманаў дужы вузел.

— Памацай, што тут!—сказаў старэц Казюку, даючы яму ў рукі вузел.

— Грошы!

— А ты думаў, сапляк ты, што калі жабрак, дык і бедны? А ведаеш ты, што такое тысяча?... Я убогі! ха-ха-ха!—рагатаў старэц:

— Яшчэ трохі пахаджу с табой, дармаедам, а потым пакажу, які я убогі. Куплю зямлю, пабудуюся, гаспадарку завяду; у брычцы езьдзіць буду! Ажанюся, і жонка мне будзе ногі мыць і тую ваду піць. Вось у гэтай торбі ўсё ёсць: і карова, і коні, і жонка. Можна купіць сто такіх дармаедаў, як ты!...

Доўга ён яшчэ хваліўся і ўпіваўся сваімі славамі, каторыя гулі музыкай для яго; сьціскаў

кулакі, гразіў некаму і скрыгітаў зубамі. Потым, прывязаўшы аборкай вузел да шыі, лёг спаць і зараз захрапёў. Хлопчык, скарцаваўшыся ў сваіх лахманах, лёг пад густую елку і так сама заснуў, змучэны шумам гэтага дня. І ў гэту ноч яму прысьніўся прасторны сьветлы дом, сад і тая добрая мама, каторую ён усё часьцей і часьцей успамінаў у сваіх думках. Яна клікала яго да сябе, а сама адхадзілася і расплывалася ў тумані. Хлопчык бег да яе, але ніяк ня мог дайсьці.

З усходам сонца хлопчык працхнуўся. Раніца была сьвежая, і хлопчык пачуў холад. Заснуць ён ня мог, лежаў і думаў пра сон, і ціхая усьмешка блукала на яго губах, як ён думаў пра маму. Потым хлопчык падняўся, стаў варушыцца, каб трошкі сагрэцца. У гаю было ціха. Угледзіўшы на дрэві вавёрку, хлопчык захацеў злавіць яе і палез за ёю на елку. Ня ўзлез ён яшчэ і да палавіны, як спрытны і вёрткі зьвярок перабег на другое дрэва, і Казюк убачыў, што вавёркі яму не злавіць. Узлезшы яшчэ вышэй, хлопчык стаў разгледацца. Вакруг было ціха, толькі дзятлік мерна стукаў носам, седзючы на суку. З елкі Казюк убачыў мястэчка. Там ужо пачынаўся рух, а па дарогах йшлі і ехалі людзі. Вось са стараны мястэчка хлопчык убачыў чэлавека ехаўшага конна. Чэлавек гэты гнаў каня на папас. Уехаўшы ў гай, ён зьвярнуў з дарогі, злез з каня і павеў яго ў руках якраз каля таго мейсца, дзе старэц спаў. С пад сірмягі

старца тарчаў вузялок з грашмі. Згледзіўшы гэта, незнаёмы спыніўся, — яго ўзяла вялікая пакуса атняць гэты вузялок. Падумаўшы хвілю, ён, трывожна азіраючыся і прыслуховываючыся, ціханька падкраўся да старца, дастаў ножык і перарэзаў аборку, на котрай быў прывязан вузел. Казюк хацеў закрычаць, але голас у яго адняўся. Старэц падняў галаву, але ўжо было позна: незнаёмы ўжо быў на кані. Жабрак адразу скеміў, што яго абакралі. З дзікім крыкам пусьціўся ён бегчы за канём, але той зараз жэ схавався з віду. У вялікім страху злез Казюк з дрэва. Старэц паваліўся на зямлю і стаў выць, як дзікі зьвер, і рваць на сабе валасы, грызьці зямлю і біць яе кулакамі. Бедны хлопчык ня ведаў, што рабіць і дрыжаў ад страху.

— Казюк! дзе ты, падлюга?—зароў старэц.

Усхапіўшыся як шалёны, жабрак рынуўся да хлопчыка. Казюк увесь замёр і пакорна стаяў. С перакрыўленым ад злосьці тварам, без шапкі, з вісячымі пасмамі мокрых ад поту валасоў, старэц грозна і страшна, як сама сьмерць, наступаву на хлопчыка. Нічога не гаворучы, убогі ўзяў яго за каўнер і павалок у глыб гая. Жалезная рука старца крэпка трымала нешчаснае дзіця, каторае анямела ад страху і згубіла голас. Толькі смяртэльны страх адбываўся на яго бледным худзенькім твары. Наступіўшы на мокры грыб, старэц пасьлізнуўся і паваліўся. Рука яго разшчамілася і выпусьціла хлопчыка. Пачуўшы

гэта, Казюк кінуўся ўцекаць. Старэц прыйшоў у зьвярыную ярасьць. Некалькімі крокамі нагнаў ён хлопчыка і са ўсяго размаху апусьціў на яго галоўку свой цяжкі кулак. Выразна пачуўся трэск, як бы зламалі маладую ліпку, і твар хлопчыка ў вадзін мамэнт заліўся гарачай кроўю. Ні крыка, ні зыка ня вырвалася ў хлопчыка. Упаў ён тварам на дол, ды так і астаўся.

Старэц спыніўся. Страшны пашыб яго злосьці, здавалася, прайшоў. Твар яго нейк застыў, і на ім адмалеваўся страх. Жабрак стаяў некалькі часу не варушаючыся і пазіраў на хлопчыка. Потым ён нагнуўся над ім і штурхануў яго. Хлопчык не варушыўся і лежаў тварам у зямлю.

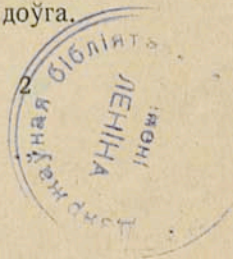
— Казюк! Казюк!—пазваў старэц, але хлопчык маўчаў і не варушыўся.

— Нежывы,—прашэптаў убівец і азірнуўся. Кругом было ціха.

Схапіўшы дрыжачымі рукамі пад пахі трупік хлопчыка, жабрак, дзіка азіраючыся, панёс яго ў гушчару гая. Спыніўшыся каля старога выварата, убогі с пасьпехам кінуў туды труп хлопчыка і накрыў яго лам'ём і мохам.

Схаваўшы труп, старэц адышоўся і прысеў, як загнаны зьвер і некалькі часу сядзеў. Потым ён застагнаў, падняўся і стаў рваць на сабе валасы; потым зноў кінуўся на зямлю, дзеручы на сабе скуру і кусаючы рукі.

Трохі супакоіўшыся, жабрак уткнуўся тварам у зямлю, сьціснуў рукамі галаву і так лежаў доўга.

И.В. 1953 г. Д

— Ведаю, што трэба рабіць!—сказаў спакойна старэц і сеў. Тут ён зняў свае торбы, пазьнімаў з іх скорачы і стаў іх зьвязываць. Зьвязаўшы некалькі штук, замацаў адзін канец за сук, а з другога зробіў пятлю.

На другі дзень у гэтым гаю знайшлі два трупы.

II.

БАНКЕТ.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

H.

BANKERS

Банкет.

I.

Радасны і вясёлы, пад'ежджаў Пятрусь у сваё сяло, каторага ён не бачыў ад самых Каляд. Вырваўшыся з душнага горада, дзе за дамамі не ўбачыш ні далёкага лесу, ні раздолья шырокіх палёў, і апынуўшыся сярод знаёмых узгоркаў і хвойнякоў, Пятрусь пачуўся вольна і лёгка. Яго так і цягнула ў гэтыя кусты на беразі рэчкі, на зялёны шырокі луг, бо тут кожны куст, кожнае дрэва і грудок былі яго добрымі старымі знаёмымі.

Едучы, ён закідаў пытаньнямі іх парабка Андрэя, як і што дома. У гэтых пытаньнях адбіваўся мужычы дух, крэпка зросшыся з зямлёй, з родным сялом.

Вот і сяло, вот і іх хата. Бацька даўно ўжо тупаў па дварэ, не раз паглядаючы на дарогу. Ён сам адчыніў вароты і выйшоў за браму на

спатканьне сыну. Пятрусь борзьдзенька саскочыў з каламашкі і кінуўся да бацькі.

Сын—гімназіст і бацька, ужо паджылы сталы селянін-хлебароб, абняліся і моцна пацалаваліся.

— Ну як жэ здароў, Пятрусь. Як пашанцавалі экзамены?—

Пятрусь наскора адказаў бацьку і пабег да маткі. Яна ўжо даўно стаяла каля парога, загадзьдзя абцёршы губы хвартухом, не спушчала вачэй з сына.

— А, сыночэк ты мой! а маё ты паненятко! гаварыла маці, цалуючы хлопца.

І ў запраўды, Пятрусь у хорме гімназіста сусім быў, як паніч. Навет папоў сын бурсак, равесьнік Пятрука, адступаў перад ім на задні плян і касаваўся. Дык і ня дзіва, што маці так цешылася, гледзючы на сына—гімназіста.

Вайшоўшы ў хату, Пятрусь агледзіў усе куты, кожную новую рэч у хаці. Пры гэтым ён расказываў пра гімназію, пра горад, пра сваіх новых сяброў, пра ўсё тое, што цікавіла там яго самога. Але яму не сядзелася ў хаці, яго цягнула на двор, на волю, і праз поўгадзіны ён ужо шворыўся ў садку; адтуль, пералезшы цераз плот, выбег на вуліцу. Праз паркан суседзкага садзіка на яго пазірала колькі пар вачэй яго равесьнікоў. Пятрук зараз-жэ заўважыў іх. Адзін з хлопцаў высунуў галаву з за паркана і моўчкі прыглядаўся да Пятруся. Зараз жэ паказалася другая галава ў старой шапцы, праз дзіркі ка-

торай прабіваліся космы светлых валасоў, парыжэўшых на канцох ад сонца.

Ні Пятрук, ні хлопцы нічога не гаварылі. Пятруку хацелася прылучыцца да іх кумпаніі, але ён чуў, што як бы нешта лягло меж ім і хлопцамі, і ў яго не ставала смеласьці падыйсьці да сваіх даўнейшых сяброў. Кругом усе былі проста адзеты, і толькі ён адзін кідаўся ў вочы ўсім сваёю хормаю. Ён дагадаўся, што гэта хорма і клала той рубаж меж ім і хлопцамі, каторы і стрывываў яго падыйсьці да іх, як даўней і начаць разам гульні. Трохі пастаяўшы і падумаўшы, Пятрусь пабег зноў у хату, скінуў свой мундзірчык, нацягнуў свой стары каптанік, узяў яшчэ колькі цікавых кніжак з рысункамі і зноў выбег на вуліцу. Цяпер ён смела падбег да хлопцаў і, падышоўшы, хацеў сказаць ім «здрастуйце», як гаварыў ён у гімназіі да сваіх таварышоў, але ў сяле меж малымі такога звычайна не вялося, і ён проста сказаў:

— Хадзём пагуляем. Я пакажу вам цікавыя малюнкi.—

Хлопцы пералезьлі цераз паркан і падыйшлі да Пятруся. Трохі счэкаўшы, яны ўжо бегалі на задворках і агародах, рвалі моркву, скраблі яе трэсачкамі або проста абціралі аб сваю адзежу і елі. Пятрусь ад іх не атставаў. Цяпер на яго галаве сядзела шапка з чужой галавы, а ў яго шапцы бегаў адзін з таварышоў. Хлопцы гаварылі, крычалі, шумелі. Меж імі началася гульня.

Кожная старана старалася выказаць найцікавейшыя штукі і гэтым самым выклікаць у другіх зайздрасць і здзіўленьне. Гаворка іх была самая жывая і борзда пераскаківала з аднаго на другое і такім парадкам праз колькі мінут хлопцы сталі гаварыць аб дужанцы.

— Ну, давайце падушэем!—гаварыў Пятрусь і выставіў упярод адну нагу і наплеваў на рукі.

— Ну, са мною!—вышоў проці яго жывы і разьбітны Ляксей. Зірнуўшы ў вакно, Пятрукоў бацька убачыў, як яго сын качаўся з хлопцамі у пяску.

— Пятрусь! Пятрусь! што ты гэта робіш?—

Яму здавалася, што яго сыну не прыстойна займацца такім глупствам і, завярнуўшыся да жонкі, сказаў:

— Сусім ён тут адзічае, паглядзі: і хорму сваю скінуў, ледзьве пазнаў.

— А штож там такое, калі пагуляе? Вядома дзіця яшчэ,—заступілася маці.

Паклікаўшы Пятруся, бацька строга сказаў:

— Табе, Пятрук, не надта прыстойна качацца па пяску. Ubачуць людзі, сьмеяцца будуць. Скажуць—такі самы мужык.—

— А хіба-ж я пан?—

— Павінен быц лепшы за пана! Што там пан? усякі сам сабе пан. А ты вот што: сягоння у нас будуць госьці, дык ты прыбярыся і—глядзі трымайся так, каб ніхто ня сьмеў на цябе тыкаць пальцам!

А госьці будуць ня простыя.—

II.

Вечаром на зьмерканьні пачалі зьбірацца госьці. Першымі прышло колькі сталых, паважных гаспадароў, а потым сталі зьбірацца і госьці вышэйшага стану: сядзелец, пісар з старшынбй, вураднік, дзяк.

Гэтыя паны-госьці варты таго, каб аб іх сказаць хоць колькі слоў.

Пісар быў мужчына гадоў за трыдцать. Ён лічыў сябе чэлавекам, цэлай галавой большым ад усіх і самым патрэбным у гасударстве. Бо і праўда, чаго ні краніся, усюды пісар: хто глаўная труба ў валасным судзе? пісар. Хто вядзе ўсялякіе раестры, спіскі? пісар. Хто робіць раскладкі? і зноў пісар. А хто выдае паспарты? пісар жэ. Адным словам, куды ні павернісься, пісар і пісар. Дык і ня дзіва, што гэты пісар так многа забраў сабе ў галаву. Вураднік жэ часам казаў яму за чаркай:

— Што пісары валасныя? заткалы, папіхачы.—

Але пісар на гэта адказываў:

— Ну, гэтага не скажы! А вот с цябе то карысьць не вялікая: кожны валасны стораж патрапіць споўніць вураднікову «хункцыю».—

Сядзелец больш маўчаў, і ажываў толькі тагды, як не стала станавілася добрая закуска і выпіўка. Тагды яго вочы блішчалі, і ён пачынаў

што-нібудзь хлусіць. Дзяк быў вядомы ў сяле тым, што раз, прабіраючы мужыкоў, што ніхто з іх ня ўмее гаварыць пацеры, узяўся сам паказаць, як трэба гаварыць пацеры і зьбіўся а ўсе паднялі яго на сьмех, бо дзяк часта любіў умешывацца не ў сваё. А аба ўсіх разам можна было сказаць, што гэта ўсё былі людзі, каторыя ад доўгай сваей практыкі прывыклі пры спатканьні с чэлавекам перш паглядзець на яго рукі і кішэні, а потым ужо пазіраць яму ў вочы.

С пачатку гаворка не так-то клеілася. Пісар дыміў папіросай і, трымаючы яе ў зубох, гаварыў з фэльчэрам, як з самым вучоным тут. Дзяк разказываў старшыне і сядзельцу, як ён у моладасьці быў у архірэйскім хору і дзёр баса.

Тагды толькі госьці ажывіліся, як гаспадар і гаспадыня пасадзілі іх за стол, загрузэны закускамі і выпіўкай. А як чарка зрабіла колькі кругоў, то гаворка так палілася, што некаму было і слухаць. Сядзелец пачаў разказываць як ён у хвой знайшоў гняздо куніц і голай рукой выцягнуў з дупла цэлых шэсьць штук. А што гэта была праўда, то ён паднес да самага носа старшыны руку, на котарай яшчэ і цяпер быў знак, як укусіла яго куніца.

Цяпер толькі госьці заўважылі Пятруся і зірнулі на яго вокам ласкі.

— Дзякуй Богу перайшоў у чацьверты клас, — гаварыў бацька. — Ня мне будзе раўня. Даўней не так спрытна вучылі як цяпер, хоць пападаліся і

добрыя дарэктары. Я вот памятаю, як сам хадзіў вучыцца. Бывала калі залепіць табе гэты самы дарэктар па патыліцы, скарэй плюшч вочы, каб не павыскаківалі за лба; а ўсё-ж такі вучні не так-то добра зналі, хоць па зім пяць вучыліся. А цяпер, бачыш, і ня б'юць, а вучацца,—

— А ты думаеш гэта лепш, што ня б'юць?—спытаў дзяк.—Калі, бывала, давалі лупцоўку, то і людзі былі. А цяпер што? Глядзіш, чуць відзен ад зямлі, а ўжо нос задзірае, ніякаго поважэньня к старшым. А ў школах што вычвараюць? Забастоўкі робяць. Вот бы гэтакага забастоўшчыка разлажыць на столак, ды закасаць кашулю, ды ўсыпаць — і бунт бы ўвесь прайшоў. От узяць бы к прымеру хоць мяне: білі і ў людзі вывелі.—

— Які ты ў чорта людзі?—спытаў яго пісар:—ты—чвэрць чэлавека.—

Усе зарагаталі.

— Ну, а ты, цэлы чэлазек! А вот давай паспорым: «Жэзл во образ тайны прыемлеца, прозябеніем бо прэдразсуждае свяшчэнніка...»

Што гэта азначае?—

— Жэзл—гэта палка,—пачаў тлумачыць пісар і спыніўся.

— Гэта і дурэнь ведае, што жэзл—палка, але далей што?—наседаў дзяк на пісара.

Сядзеўшыя тут селяне прыслуховываліся да споркі і пыталіся адзін другога, якую гэта задачу загадаў дзяк, што і пісар не разгадае.

Адзін зў мужыко, Піліп Гладыш, прышоў на падмогу пісару.

— Гэта мо тая палка, што б'юць, як на папоў вывучываюць.—

— Добра ты кажэш, — падхапіў пісар: ня шкодзілаб ёю высьвеньціць і нашага дзяка.—

— Нічога вы не знаеце, — абвеў дзяк усіх паглядам чэлавека, атрымаўшаго верх:—жэзл—гэта той шост, на каторым

Пры гэтым Пятрусь моцна зарагатаў.

Усе зірнулі на Пятруся.

— Што, не праўду мо кажу?—спытаў дзяк. зірнуўшы ў яго бок.

— Вы змыліліся, — сказаў ня сьмела Пятрусь:— гэта той жэзл, каторы быў положэны разам з другімі завета, і прарос. Гэта быў жэзл Арона, і усе патомкі яго і лічыліся выбранымі Богам свяшчэньнікамі.

Тут дзяк схамянуўся.

— Ну, а я як кажу? і я хацеў сказаць тое самае.—

— Эй, дзяк,—гукнуў пісар: — лепш бы ты вучыў мужыкоў, як гаварыць пацеры.

Пятрусь посьле гэтага здарэньня адразу вырас у вачах гасьцей, асабліва ў селян. А маці, хоць і ня ўсё сьцяміла тут, але бачыла, што Пятрусь, і твар яе разгорнуўся у шырокую усьмешку здаваленья.

Сядзелец, седзючы каля пісара, шаргануў ту-

ды і сюды пальцам нос (гэта азначало, што ён нешта надумаў і зараз штось скажэ).

— А вот, Пятрусь, скажы; колькі гэта будзе каштаваць дваццаць кварт, дваццаць поўкварт і дваццаць кручкоў гарэлкі разам с пасудай.—

Спытаўшы аб цане бутэлькі кожнага сорта, Пятрук, чуць падумаўшы зразу атказаў, колькі ўсё гэта каштуе.

Сядзелец не чэкаў, што Пятрусь так скоро вылічыць і ад зьдзіўленьня аж стукнуў рукою па стале.

— Маладзец!—

— Ну, а ці зробіш такую раскладку: 1300 руб. 80 кап. разлажыць на 640 гаспадароў.—

Пятрусь, узяўшы аловак, як бачыш, вырахаваў:

— Два рублі і тры с чэцьверцю капеек.

Пісар паглядзеў.

— Гэта ваша навука так лічыць, а мы, людзі практыкі, робім крыху іначэй: замест драбніц, лічым цэлую капейку. Вот табе і будзе залажыць банчок.—

Крыху памаўчаўшы, пісар зноў сказаў:

— Навука рэч ня кепская, ды толькі для таго, хто умее з яе карыстаць.

Ну што с таго, што наш земскі—каб далека не хадзіць—вучоны.

А прыедзе ў воласьць і за кожным глупствам ідзе да пісара. А пісар усё ведае, хоць ён у гімназіях не вучыўся і экзаменаў вялікіх не здаваў.—

— Лайдацтва ідзе ад гэтай навукі!—стукнуў вураднік кулаком па стале:—Ось дай ты мужыкам навуку, і жыць на сьвеце нельга будзе. С чаго пашлі гэтыя забастоўкі? дэмократы? Усё ад навукі!

Тут вураднік раскажаў, як у сяло прыйшоў забастоўшчык.

— Хто ты?—пытаюць яго.

— Дэмократ.—

— А! ты—канакрад?! Вяжы яго, вужа!—і вураднік, сказаўшы гэта, адзін зарагатаў на ўсю хату. Ён ужо быў п'яны і пачаў прыставаць да маладзіц.

Слухаючы гэта, гаспадар сядзеў як на йголках: спарчацца было ня гожа: як ні як, а гэта былі яго госьці, і маўчаць так сама не выпадала, бо ён сам мужык, а вот вучыць свайго сына. І ён пускаў між вушэй п'яныя гутаркі дзікіх 'людзей, каторыя лічылі сябе інтэлігэнтамі.

Горш за ўсіх тут чуўся Пятрусь.

Яму даўно ўжо хацелася кінуць гэту кумпанію, ды ён не хацеў сароміць бацькі і мусіў сядзець сярод гэтых чужых і нямілых яму людзей.

А госьці пілі, елі і п'янелі, і іх языкі, як сарваўшыся с прывязі сабакі пачалі малоць усякіе глупствы. А як вураднік пачаў выкідаць свае штукі, хлопец не стрымаўся і адварнуўшыся да маткі ў паўголаса сказаў:

— Каб паноў-гасьцей пасадзіць у клетку ды

павезьці

— Каго, нас у клетку?—спытаў пісар што меў вельмі чуткіе вушы і чуў гутарку Пятруся: што-ж мы па твоему зьвяры ці што?—

У гутарку ўмешаўся вураднік.

— Вот! я і казаў, якая з навукі карысьць! Але што с цябе возьмеш, калі ты яшчэ дурное шчэня? Каб ты быў крыху большы, то я сам даў-бы табе па мордзе.—

— То сабраў бы зубы у прыгоршчы—гнеўліва адказаў вурадніку Пятрусь.

— Ці я не казаў?—падхапіў і дзяк: от як яны паважаюць начальства і старшых! Разумнаго маеш, Тамаш, сына.

А бацька перш ня ведаў, што рабіць. Потым ён борзда падняўся і абярнуўся да Пятрука.

— Цябе вучылі ў гімназіі розным навукам, і я ім дзякую за гэта. А цяпер я навучу цябе, як трэба шанаваць гасьцей.

З гэтымі славамі бацька узяў сына за вуха Потым перэпрасіў гасьцей і прасіў іх выбачыць гэта глупства сыну.

Пятрусь загарэўся увесь з сораму. Ён даўно ўжо адвык, каб яго круцілі за вушы. Здаецца, каб паднёс да яго твару запалку, то ён запылаў бы.

У вадзін момэнт Пятрусь шуснуў пад стол, выскачыў на хату. Узяўшыся за клямку, ён сказаў:

— Калі ты іх наклікаў, то сядзі з імі, а я з такімі сядзець ня буду!—

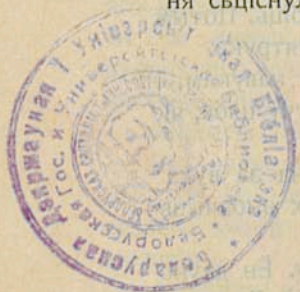
* * *

Госьці разыйшліся. Позна ўжо знайшоў бацька Пятруся ў гумне.

— Сынок! ты на мяне ня гневайся. Я і сам каюся, што наклікаў гэту псярню. Але ня можа я пахваліць цябе за тое, што ты ім сказаў. Праўда на тваей старане, і яны заўтра будуць сароміцца самі сябе.

І сын з бацькам у згодзе пайшлі ў хату.

Толькі-ж у Пятруся глыбока-глыбока запала ў душу гэта крыўда, і ён ніколі ня мог успомніць пра гэты выпадак без таго, каб сэрцэ яго ня сьціснулося тупой больлю.

1964 - K

+

B000000248 1252

Q

